

ПОПЕРЕДНЯ ПРОПОЗИЦІЯ ПРИНЦИПІВ АРХІТЕКТУРНОЇ ТИПОЛОГІЇ ВІДКРИТИХ ТА “ЛАНДШАФТНИХ” ТЕАТРІВ

© Проскуряков В.І., Гуменник І.В., 2014

Розглянуто існуючу класифікацію відкритих театрів у сучасних умовах, попередньо систематизовано основні принципи типології відкритих та ландшафтних театрів з врахуванням місця їх розташування, визначені основні критерії при виборі оптимальної концепції проектування театральньо-видовищної споруди відкритого типу.

Ключові слова: відкритий “ландшафтний” театр, типологія, сценічний майданчик, архітектурне середовище.

The existing classification of open-air theatres in modern previous typology of the basic principles of open-air and landscape theatres are analyzed, taking into account their location, the basic criteria for choosing the optimal concept design of outdoor theatrical and entertainment buildings are established.

Key words: open-air “landscape” theater, typology, stage area, architectural environment.

Постановка проблеми

Театральне мистецтво є одним з найдавніших, століттями супроводжуючи історію людства. “Живе”, безпосереднє сприйняття сценічного дійства, гри акторів, їхньої енергетики дає тільки театр. Дуже важливу роль в організації театральньо-видовищного дійства відіграє споруда театру та місце, де відбувається вистава. Відкриті та “ландшафтні” театри, що складають значну частку в загальному переліку театральних споруд, досі не мають викінченої та всеохопної архітектурної типології, яка би створювала об’єктивні умови для проектування та розташування в навколишньому середовищі такого типу споруд для театральних вистав і масових дійств мистецького характеру.

Зазвичай відкриті та “ландшафтні” театри в Україні будували переважно в місцях масового відпочинку населення, в зонах переважно стійкого м’якого клімату, парках культури та приміських зелених зонах великих міст.

Вищезгаданий підхід значно звужив галузь застосування відкритих та “ландшафтних” театрів, не передбачаючи їх використання для організації масових театралізованих дійств, задоволення культурних потреб мешканців мегаполісів та інших міст України.

Завданнями дослідження були такі:

- розробити сучасні підходи до класифікації факторів, що формують оптимальне архітектурно-предметне середовище відкритих театрів;
- запропонувати розширений перелік чинників, що впливають на вибір ландшафтно-просторового вирішення відкритих театрів різного призначення;
- зробити попередню класифікацію типів споруд відкритих та “ландшафтних” театрів з врахуванням нових тенденцій в організації архітектурного середовища театральньо-видовищних споруд;
- обґрунтувати архітектурну типологію відкритих “ландшафтних” театрів прикладами будівництва та проектування сучасних театральних споруд такого типу.

Аналіз наукових досліджень та публікацій

Вперше принципи архітектурної типології відкритих театрів сформував відомий російський радянський архітектор В. Биков [1] та розвинули співробітники ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева І. Мальцин, М. Мосіна та Є. Окунєва [2,3].

Значний внесок у дослідженнях архітектурної типології театральних споруд здійснили архітектори М. Бархін, Ю. Гнедовський, С. Гнедовський, Ю. Хрипунов, які ґрунтовно вивчали сценографію та функціональні вимоги до різних типів театрів [4].

Досліджуючи архітектуру “ландшафтних” театрів, важко переоцінити роль українського архітектора В.І. Проскуракова, який розвивав ідеї архітектурної типології пересувних театрів нових типів збірно-розбірних сцен різноманітних експериментальних – як стаціонарних, так і “ландшафтних” – театрів, які він проектував і будував на межі ХХ–ХХІ століть [5].

У творенні української театральної архітектури брало участь багато відомих архітекторів: М. Шехонін, В. Осьмак, Г. Антонольський, В. Шретер, М. Артинов, Г. Шлейфер, В. Ніколаєв, О. Власов, А. Мойсейович [5]. В останні роки в Україні питаннями типології відкритих театрів займалися архітектори Г. Швецько-Вінецький, А. Консулов, І. Щербаков, О. Кордунян, А. Сафонов [6] та А. Гриманов [7], які вивчали напрямки розширення класифікації типів театральних споруд відкритого типу в історичному середовищі та в умовах півострова Крим. Також цією тематикою займалась велика кількість закордонних сценографів та театральних архітекторів сучасності, а саме: М. Фішер, П. Міньо, Х. Ларсен, С. Томпкінс, К. Ходжетс, Р. Колгас, Р. Уілсон, ідеї яких згадано серед об’єктів з рейтингу найкращих відкритих театрів світу із статті К. Коттрелла [8].

Формулювання мети статті

Метою статті є попередня пропозиція принципів архітектурної типології відкритих та “ландшафтних” театрів з врахуванням сучасних факторів, що впливають на архітектурно-предметне середовище театральної споруди. До завдань статті входить аналіз чинників, що впливають на вибір оптимального ландшафтно-просторового, функціонального, конструктивного, архітектурно-естетичного вирішення театральної споруди відкритого типу.

Виклад основного матеріалу

Цілком зрозуміло, що вплив основних чинників на предмет досліджень має різну вагу, але лише комплексний підхід при їх врахуванні створює умови для вдалого вибору архітектурно-конструктивного рішення, використання ландшафтного дизайну при забезпеченні функціональних вимог та мистецько-художніх задач у процесі проектування відкритого театру.

Досліджуючи основні чинники впливу на оптимальний вибір проектного вирішення відкритого та ландшафтного театру, можна виділити такі складові кожного з проаналізованих факторів, що формують концепцію побудови театральної-видовищної споруди для масових дійств.

По-перше, це **місткість** глядацького залу та аудиторії, що спостерігає за виставою на відкритому просторі, залежно від функціонального призначення може коливатись в межах від 1 500 до 10 000 тис. місць. При цьому театри на відкритих майданчиках зазвичай збирають максимальну кількість глядачів.

По-друге, при цьому кількість місць для глядачів у відкритих та “ландшафтних” театрах суттєво залежить від **чисельності населення міста** або чисельності глядацької аудиторії, яка потенційно може брати участь у цьому культурно-мистецькому заході. Простежується пряма арифметична прогресія між кількістю глядацьких місць у відкритому або “ландшафтному” театрі та чисельністю населення відповідного населеного пункту, де має розташовуватись театральна споруда.

Наступним фактором, що значно впливає на ландшафтно-просторове та архітектурно-конструктивне вирішення театральної споруди відкритого типу, є його **функціональне призначення**. За принципами, розробленими авторами наукових праць [1, 5], вирізняють три види відкритих театрів:

- багатожанрові концертні прості з можливістю розширення для масових дійств (театри для оперно-балетних, драматичних, естрадно-музичних виступів та для демонстрації кінофільмів);
- “ландшафтний” театр, що може бути розташованим “на суші” або “на воді”, де за театралізованим дійством можуть спостерігати багато глядачів (театри для великих оркестрових концертів, фольклорних та музичних фестивалів і масових хорових виступів);
- відкриті імпровізовані та спеціально облаштовані сценічні майданчики з глядацькими трибунами в історико-архітектурному середовищі (театри для костюмованих масових вистав, проведення урочистостей для святкування знаменних дат, кінофестивалів тощо).

За **архітектурно-композиційними ознаками** слід відкриті та “ландшафтні” театри класифікувати за трьома основними різновидами:

- театральні споруди з криволінійним за формою амфітеатром;
- театральні споруди з полігональним за формою амфітеатром;
- театральні споруди з прямокутним за формою амфітеатром.

При цьому за **принципами побудови плану** (за типологією В.Є. Бикова [1]) відкриті та “ландшафтні” театри класифікують за використаними прийомами та застосованими геометричними конфігураціями залу.

Без сумніву, важливу роль у виборі оптимального рішення відкритого та “ландшафтного” театрів грає їх поділ за **характером їх архітектурно-конструктивного влаштування**. За архітектурно-конструктивним рішенням відкриті театри поділяють на:

- театральні споруди на природній основі, де амфітеатр знаходиться безпосередньо на ґрунті та під театром не передбачається влаштування спеціальних обслуговуючих приміщень;
- театральні споруди на антропогенній основі, де амфітеатр припіднято над рівнем землі за рахунок спеціальних стовпів або стін, між якими влаштовано простір для спеціальних приміщень;
- театральні споруди на змішаній штучній та природній основі, де амфітеатр біля сцени, з ухилом незначним влаштовано безпосередньо на ґрунті, а вища (зовнішня) частина – на штучній основі (стовпи або стіни) з влаштуванням спеціальних обслуговуючих приміщень.

Безумовно, відповідно впливає на типологію відкритого або “ландшафтного” театру **місцезрештування театральних-видовищних об’єктів та кліматичні умови місця його побудови**. Щодо кліматичних умов, то південні регіони України (АР Крим, Миколаївська, Херсонська та Одеська області, регіони в акваторії Азовського та Чорного моря) мають найкомфортніші умови для будівництва та терміну експлуатації театральних-видовищних споруд відкритого типу [6].

У сучасних умовах підвищеного попиту на якість демонстрації театральних-видовищних дійств та певний спад популярності безпосереднього відвідування культурних заходів особливої ваги набувають фактори, пов’язані з **умовами забезпечення обзору для глядачів та акустичними параметрами театру**. В процесі організації умов комфортного обзору та влаштування місць для глядачів у відкритих театрах використовують три основні схеми побудови амфітеатру: тангенціальну (з прямими крилами), еліптичну та концентричну. При цьому слід враховувати характер театральних видовищ, який поділяється на площинний, обмежено-глибинний та просторовий принцип влаштування сценічного майданчика.

Значну роль при визначенні архітектурно-конструктивних характеристик відкритих та “ландшафтних” театрів відіграють **способи евакуації глядачів** в разі виникнення надзвичайних ситуацій або техногенних аварій. Залежно від характеру основи амфітеатру та сценічного майданчика на природній основі можна виділити такі евакуаційні системи:

- “поясна” евакуація, що здійснюється за збірними кільцевими (повздожжніми) проходами;
- “радіальна” евакуація, що здійснюється за збірними радіальними (поперечними) проходами;
- комбінована “радіально-поясна” системи евакуації.

У випадку використання штучної основи для влаштування театрона відкритого типу наведені вище системи евакуації глядачів можна розширити, застосовуючи тупикові радіальні проходи та будуючи збірні сходові та ступінчаті евакуаційні проходи у глядацьких залах.

Особливого значення під час вибору оптимальної архітектури відкритих театрів набуває **тип обраного сценічного майданчика** та технологічного обладнання сцени. В архітектурній типології відкритих та “ландшафтних” театрів фігурують сценічні майданчики таких видів: відкриті та закриті сцени, сцени частково закриті або відкриті. Існують сценічні майданчики складного та простого типу. Всі сцени поділяють на дві групи: з механізованим та немеханізованим планшетом. При цьому за композиційним принципом відкриті сцени можна поділити на майданчики зі штучними або природними зеленими кулісами. Для закритих сцен характерним є використання естрадних сцен-трибун з гладким майданчиком просценіума та сцен-“мушель” із застосуванням спрощеного колоснікового обладнання.

До таких нових чинників впливу на архітектуру відкритих театрів належать **методи використання навколишнього природного середовища**. Наявність виразного пейзажу або характерного ландшафту в контексті побудови театральньо-видовищної споруди для масових дійств суттєво покращує емоційне сприйняття вистави глядачами та створює мистецький об’єкт підвищеної архітектурної виразності. Окрему групу відкритих театрів становлять театри на воді, особливість яких полягає в тому, що сценічний майданчик розташовується на монолітних палях, занурених у дно водойми на певній віддалі від берега, де зазвичай знаходиться амфітеатр значних розмірів. Цим театрам властиве вишукане декоративне оформлення, багатофункціональне освітлення та застосування різноманітних спеціальних ефектів у процесі вистави.

Особливо яскраво це може бути підкреслено при побудові “ландшафтного” театру відкритого типу “на воді” в австрійському місті Брегенц на березі Боденського озера, де щорічно проходить фестиваль [9]. На рис. 1 наведено приклади реалізації “ландшафтних” театрів “на воді”, що розташовані в Австрії та Швеції.

а

б

Рис.1. Плаваюча сцена в м. Брегенц, Австрія (а); природній театр просто неба, Дальхалла, Швеція (б)

При організації відкритого театру “на суші” роль навколишнього природного середовища підкреслюється краєвидом, що відкривається глядачам під час вистави, коли ландшафт “вмонтовується” в декорації театрального або концертного дійства. При будівництві відкритого театру в штаті Колорадо (США) скелястий рельєф ділянки забудови використовується як театрон складної конфігурації, де навколишнє середовище виконує роль основи конструкції для театральної споруди (рис. 2, а). Кардинально інакший підхід до реалізації проекту ландшафтного театру на рівнинній площині застосовано в музичному театрі просто неба перед австрійським замком Графенег у м. Відні (Австрія), де сучасні будівельні матеріали та оригінальна конструкція сценічного майданчика та глядацьких місць вдало поєднуються з ландшафтом [10] (рис. 2, б).

а

б

Рис. 2. Амфітеатр Red Rocks в шт. Колорадо, США (а); музична сцена Cloud Tower у Відні, Австрія (б)

До нових чинників при виборі оптимального архітектурно-композиційного вирішення “ландшафтних” та відкритих театрів сміло слід віднести **мобільність театральньо-видовищної споруди**. При цьому використання мобільного (збірно-розбірного або пересувного) театру допомагає значно розширити глядацьку аудиторію та охопити культурно-мистецькими заходами регіони і території, де театральньо-концертні споруди практично відсутні. Особливо це цікаво для гастрольної діяльності театральних і естрадних колективів, для організації різноманітних фольклорних, етнографічних форумів, рок-фестивалів та фестивалів авторської пісні.

Внаслідок мобільності відкритих театрів можна відмовитись від принципу сезонного використання театральних споруд відкритого типу. Це можливість змінити концепцію взаємин між глядацькою аудиторією та театральним дійством, тобто коли не глядач йде до театру, а, навпаки, театр приїжджає до свого глядача, і місцезорешування театральної споруди вже не відіграє важливої ролі. Прикладом втілення цієї концепції є використання універсальних пересувних театрів збірно-розбірного контейнерного типу [5], який дає можливість значно продовжити середній час знаходження театральної трупи на гастролях та створювати умови для організації цілого театрального містечка в місці дислокації гастрольного колективу.

Яскравим прикладом застосування цього ефекту є відкритий театр з глядацькими трибунами, що трансформуються в процесі вистави [11]. На рис. 3 наведено архітектурно-конструктивне рішення глядацьких трибун відкритого театру в м.Чеському Крумлові (Чехія), де внаслідок переміщення в просторі амфітеатру в процесі вистави змінюється кут обзору на ландшафт історичної частини міста, на фоні якого відбувається театралізоване дійство. Це істотно підвищує взаємозв'язок глядача із ландшафтом та привносить у театральну виставу або концертний виступ нові барви, свіжі відчуття та поглиблює естетичне сприйняття від культурно-мистецької події у відкритому просторі.

Рис. 3. Відкритий павільйон у парку з глядацьким залом, що обертається, в м. Чеському Крумлові, Чехія

Крім усього іншого, новітні підходи до побудови відкритих та “ландшафтних” театрів ґрунтуються на **культурних традиціях будівництва регіону**, на архітектурі історичних видовищних будівель. Культурні та релігійні традиції місцевого населення, ментальність та звичаї глядацької аудиторії накладають значний відбиток на архітектурні характеристики, дизайн та наповнення театральних видовищних споруд у конкретному регіоні будівництва об’єкта. Прикладом врахування специфіки культурних традицій Галичини в побудові відкритого театру можна вважати реалізацію ландшафтно-фольклорного театру на 3500 місць в Музеї народної архітектури та побуту парку “Знесення” в м. Львові [5].

Прикладом реалізації проекту, де основою архітектурного задуму стало використання культурних традицій, врахування специфіки клімату, вибір співвідношення між глядацькою частиною та простором театральних фольклорних дій, синтезом сцени з амфітеатром та пейзажем музею, вибором окремих елементів споруди, матеріалів і технологічного обладнання став ландшафтно-фольклорний театр у Львові. В проекті цієї театральної споруди відкритого типу було здійснено спробу створення органічного ансамблю архітектури театру й історичного середовища музею, в якому зберігаються реліквії та пам’ятки архітектури, що уособлюють культурні традиції Галичини. Не дарма цей театральний об’єкт в центрі м. Львова є одним з найпопулярніших місць відпочинку та відвідування в період релігійних і національних свят (Великдень, Трійця, свято Івана Купала тощо).

У результаті проведених досліджень автори статті пропонують типологічну класифікацію споруд відкритого типу на основі часткового використання номенклатури, розробленої М. Мосіною [3], для театральних видовищних вистав, яку наведено в таблиці. Розроблено основні принципи типології відкритих та “ландшафтних” театрів, систематизовані за пріоритетами основні архітектурні характеристики, що формують ландшафтно-просторове вирішення та дизайн театральних видовищних споруд для організації масових заходів. При користуванні класифікацією з табл.1 в рядку “Зв’язок сцени із середовищем” пропонується обирати такі варіанти вирішення сценічного майданчика в процесі інтеграції із глядацьким залом та ландшафтом, як схема I (поз. 9) – відкрита сцена; схема II (поз. 10) – частково відкрита або закрита сцена.

Висновки

На кафедрі дизайну архітектурного середовища Національного університету “Львівська політехніка” за науковим керівництвом доктора архітектури, проф. В.І. Проскуракова здійснюються дослідження з метою вдосконалення архітектурної типології “ландшафтних” театрів, поглибленого вивчення факторів, що формують оптимальний вибір при створенні ландшафтно-просторового та архітектурно-предметного середовища театральних споруд відкритого типу.

Здійснено спробу детально проаналізувати відомі раніше фактори та вперше запропоновано нові додаткові чинники, що впливають на вибір архітектурно-конструктивних рішень театральних споруд, що дають можливість об’єднати ландшафт як статичне середовище, в якому відбувається динамічна театральна дія. При цьому в проведених дослідженнях основні архітектурно-композиційні, конструктивні, ландшафтні, соціальні, культурологічні та урбаністичні фактори створюють єдиний образ театральних видовищних об’єктів в сучасних умовах. Розроблені в цьому дослідженні попередні принципи типології архітектури відкритих та “ландшафтних” театрів дають змогу попередньо оцінити умови та вимоги до проектування таких споруд, визначити оптимальні архітектурно-композиційні та технологічно-конструктивні схеми їх побудови та ефективного розташування театральних видовищних об’єктів у кожному конкретному природному ландшафті.

Проектування і будівництво театрів на відкритому повітрі відбувається у відносно широких масштабах. Розробляються складні просторові структури з великим діапазоном трансформації завдяки механізованим сценам й амфітеатру. Пошуки нових принципів об’ємно-просторової побудови дій, взаємодії театру з навколишнім середовищем можуть істотно вплинути на подальший розвиток сучасних ландшафтних театрів.

Типологічна класифікація споруд відкритого типу для театральньо-видовищних вистав

Тип споруди	Чисельність населення, тис. осіб.	Кількість глядачів (місце)	Місце-розташування	Сезонність	Мобільність	Основа конструкції	Тип сценічного майданчика	Зв'язок сцени із середовищем	
								I	II
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
БАГАТОЖАНРОВИЙ КОНЦЕРТНИЙ ЗАЛ (з розширенням для масових дійств)	до 500	3000–5000	парк, зелена приміська зона міста	літній	стаціонарний	штучна	комбінований тристоронній	■	■
	500–1000	3000–5000		літній			панорамний	■	■
	понад 1000	3000–8000		цілорічний			комбінований з трансформованими трибунами	■	■
ЛАНДШАФТНИЙ ТЕАТР (розташований “на суші” або “на воді” для проведення масових театралізованих вистав)	до 500	1500–3000	рекреаційний центр, парк, зелена зона населеного пункту	літній	збірно-розбірний	природна	фронтальний	■	
	500–1000	2500–4000		цілорічний	збірно-розбірний		кільцевий	■	
	понад 1000	2500–10000		цілорічний	стаціонарний	природна або штучна	тристоронній	■	■
ТЕАТР ВІДКРИТОГО ТИПУ (розташований в архітектурному середовищі)	великі та багаті пам'ятниками архітектури туристичні центри міст різної величини	залежно від рекреаційних можливостей пам'ятки архітектури	центр міста, історичне ядро пам'ятки архітектури	цілорічний	збірно-розбірний	штучна	фронтальний або панорамний	■	
					стаціонарний або збірно-розбірний		природна або штучна	кільцевий	■

1. Быков В.Е. *Архитектура открытых театров*. – М.: Гос. изд-во литературы по строительству и архитектуре, 1954. – С.13–86.
2. Окунева Э.И., Мосина М.А. *О типологии летних зрелищных сооружений в парках // Сценография и архитектура*. – 1981. – №3. – С. 13–17.
3. Мосина М.А. *Функциональные и сценографические требования к сооружениям для массовых зрелищ // Сценография и архитектура*. – 1982. – №3. – С. 6–9.
4. Хрипунов Ю.Д., Гнедовский Ю.П., Гнедовский С.В. и др. *Архитектура советского театра*. – М.: Стройиздат, 1986. – С.25.
5. Проскуряков В.І. *Архітектура українського театру. Простір і дія: Монографія*. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, Вид-во “Срібне слово”, 2004. – С. 393–403.
6. Гриманов А.А., *Варианты создания открытых театров при реконструкции исторической застройки городов. // Архитектура и градостроительство*. – 2006. – №2. – С. 36–40.
7. Сафонов А.А. *Открытые театры, их типология и возможности использования в условиях Крыма*. – 2009. – №27. – С. 22–25.
8. *The Most Beautiful Outdoor Theaters in the World, 2012*[Електронний ресурс] – Режим допуску: <http://flavorwire.com/297947/the-most-beautiful-outdoor-theaters-in-the-world> – Назва з титул. екрана.
9. *Плавающие оперные сцены на Bregenz Festival в Австрии, 2011* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.etoday.ru/2011/11/plavayuschie-opernye-sceny-v-a.php> – Назва з титул. екрана.
10. *Cloud Tower by the next ENTERprise – architects, 2009* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://disqus.dezeen.com/2009/07/14/cloud-tower-by-the-next-enterprise-architects/> – Назва з титул. екрана.
11. Портнова Т.В. *Архитектура театров мира: становление и эволюция развития (Западная Европа XVII – XX в.в.)*. // *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. – 2012. – №7. – С. 147–153.

УДК 727

В.І. Проскуряков, О.Ю. Дмитраш

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища

РОЗВИТОК МОДЕРНИХ АРХІТЕКТУРНИХ ІДЕЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І МІЖВУЗІВСЬКИХ ОБ’ЄКТАХ КУЛЬТУРИ

© Проскуряков В.І., Дмитраш О.Ю., 2014

Розглянуто загальну концепцію архітектурно-просторової та функціонально-дієвої організацій деяких університетських центрів світу.

Ключові слова: архітектурне середовище, університетський кампус, університетський та міжвузівський об’єкт культури.

The general concept of architectural space-efficient and functional organization of some university centers is discussed in this abstract.

Key words: architectural environment, campus, university and intercollegiate cultural objects.

Постановка проблеми

Вищі навчальні заклади – це колиска традицій, специфічної наукової та духовної атмосфери, зображеної в архітектурному середовищі. Університетські комплекси є важливими елементами міського ландшафту, їх розвиток, підтримання престижності та високого рівня освіти забезпечується часто державною політикою. Культурний та соціально-економічний розвиток України постійно висуває нові завдання до системи освіти, вимагаючи кардинального її реформування. Цей процес позначається також на вимогах до організації навчального простору та спонукає до створення нових типів будівель. Університетські та міжвузівські центри існують в